

DEVELOPMENT OF AN IMPROVED METHODOLOGY AND INNOVATIVE MODEL FOR USING STORIES AND FAIRY TALES**Yazmuradova Chinora Akmurodovna**

2nd cycle master's student, Bukhara Innovation University

Abstract: The article presents an improved methodology for using stories and fairy tales in primary grades and an innovative “Fairy Tale Pedagogy” model. The model consists of four integrated components: listening-discussion, dramatization, creative task and reflection. The results of an experimental study with the participation of 180 students are presented. It is statistically proven that the level of moral education in the experimental group increased by 34.8 percent, reading activity by 42.6 percent, and creative thinking by 28.4 percent. The possibilities and recommendations for the practical application of the methodology are developed.

Keywords: fairy tale pedagogy, innovative model, dramatization, creative thinking, moral education, experimental study, gamification, methodological manual, reading activity, primary grade.

HIKOYA VA ERTAKLARDAN FOYDALANISHNING TAKOMILLASHTIRILGAN METODIKASI VA INNOVATSION MODELINI ISHLAB CHIQISH

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinflarda hikoya va ertaklardan foydalanishning takomillashtirilgan metodikasi va innovatsion “Ertak pedagogikasi” modeli taqdim etilgan. Model to‘rtta integratsiyalashgan komponentdan iborat: tinglash-muhokama, dramatisatsiya, ijodiy topshiriq va refleksiya. 180 nafar o‘quvchi ishtirokida o‘tkazilgan tajriba-sinov natijalari keltirilgan. Tajriba guruhida axloqiy tarbiya darajasi 34,8 foizga, o‘qish faolligi 42,6 foizga va ijodiy fikrlash 28,4 foizga oshganligi statistik jihatdan isbotlangan. Metodikaning amaliy qo‘llanilish imkoniyatlari va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ertak pedagogikasi, innovatsion model, dramatisatsiya, ijodiy fikrlash, axloqiy tarbiya, tajriba-sinov, gamifikatsiya, metodik qo‘llanma, o‘qish faolligi, boshlang‘ich sinf.

Boshlang‘ich sinflarda hikoya va ertaklardan foydalanish metodikasining hozirgi holati tahlili bir qator tizimli muammolarni aniqlagan: o‘quv dasturlarida hikoya va ertaklarga ajratilgan soatlar yetarli emas (14,3 foiz), o‘qituvchilarning 64,4 foizi maxsus metodik tayyorgarlikka ega emas, 72 foiz darslarda passiv usullar ustunlik qiladi va oilada ertak madaniyati zaiflamokda. T.Likona xarakter tarbiyasining uchta komponentini – axloqiy bilim, axloqiy his-tuyg‘u va axloqiy xulq-atvor – birlashtirgan yaxlit yondashuvni taklif etgan [1]. K.Egan ta‘lim jarayonining o‘zini hikoya tuzilmasida tashkil etish metodologiyasini ishlab chiqqan [2]. Bu muammolar va nazariy asoslardan kelib chiqqan holda, takomillashtirilgan metodika va innovatsion “Ertak pedagogikasi” modeli ishlab chiqildi. Ushbu maqolada modelning tarkibiy komponentlari, tajriba-sinov natijalari va amaliy tavsiyalar batafsil yoritiladi.

“Ertak pedagogikasi” modeli T.Likona, K.Egan, T.D.Zinkevich-Yevstigneeva, B.Robin, J.Zipes, B.Bettelxeym, J.Bruner va A.Avloniy kabi olimlarning nazariy yondashuvlariga asoslanib ishlab chiqildi. Model to‘rtta integratsiyalashgan komponentdan iborat bo‘lib, ularning har biri aniq

pedagogik maqsadga xizmat qiladi va bir-birini to'ldiruvchi yaxlit tizim sifatida ishlaydi [3]. Tinglash va muhokama komponenti darsning birinchi qismini (30 foiz, 12–14 daqiqa) tashkil etadi. O'qituvchi hikoya yoki ertakni jonli, emotsional va ifodali tarzda aytib beradi yoki o'qib beradi. R.Isbellning tadqiqotlari og'zaki hikoya qilishning kitobdan o'qishga nisbatan pedagogik ustunligini isbotlagan. Tinglashdan keyin axloqiy muhokama o'tkaziladi: qahramonning xulq-atvori baholanadi va bolalarning shaxsiy fikrlari tinglandi. Muhokama savollari uch darajada tuziladi: faktlar (nima bo'ldi?), tahlil (nima uchun?) va baholash (to'g'rimi?).

Dramatizatsiya komponenti darsning ikkinchi qismini (25 foiz, 10–12 daqiqa) egallaydi. B.Bettelxeym tomonidan isbotlangan identifikatsiya mexanizmi asosida bola ertak qahramonining rolini ijro etish orqali uning his-tuyg'ularini chuqurroq anglaydi va axloqiy tanlov jarayonini shaxsan boshdan kechiradi [4]. Dramatizatsiya bir nechta shaklda amalga oshiriladi: sahna ko'yish, kukla teatri, pantomima, process drama va rolga kirish mashqlari. Process drama metodida oldindan yozilgan ssenariy yo'q va bolalar o'z qarorlarini mustaqil qabul qiladi, bu esa ularning mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Tajriba-sinov natijalari dramatizatsiya komponentining emotsional empatiya va axloqiy xulq-atvor mezonlariga eng kuchli ta'sir ko'rsatganini isbotladi.

Ijodiy topshiriq komponenti darsning uchinchi qismini (25 foiz, 10–12 daqiqa) tashkil etadi. J.Zipes ijodiy hikoya qilish konsepsiyasida bolaning hikoya jarayonining faol yaratuvchisi bo'lishi zarurligini ta'kidlagan [5]. Bu komponentda bolalar quyidagi topshiriqlarni bajaradi: ertak to'qish (berilgan boshlanish yoki kalit so'zlar asosida yangi ertak yaratish), davom ettirish (tugallanmagan ertakni yakunlash), muqobil yakun (ertakga boshqacha yakun yaratish), rasm chizish (eng muhim sahnani tasvirlash) va raqamli hikoya (planshetda multimedia hikoya yaratish). E.P.Torrensning ijodiy fikrlash testi asosida baholanganda, tajriba guruhida originallik 2,36 dan 3,48 ga, fluency 2,52 dan 3,64 ga va flexibility 2,44 dan 3,56 ga oshdi [6].

Refleksiya komponenti darsning yakunlovchi qismini (20 foiz, 8–10 daqiqa) tashkil etadi. J.Bruner ta'kidlashicha, bolalar hikoya orqali olgan bilim va tajribani o'z hayotiga bog'lagan taqdirdagina u chuqur o'zlashtiriladi [7]. Refleksiya bosqichida bolalar ertakdan olingan axloqiy saboqni o'z hayotiy tajribalari bilan bog'laydi. O'z-o'zini baholash varaqasi to'ldiriladi: bola nimani o'rgangani, qaysi qahramondan ibrat olgani va qanday yaxshi ish qilmoqchi ekanini yozadi. Bu komponent axloqiy bilimning amaliy xulq-atvoriga transferini ta'minlaydi va bolaning o'z-o'zini anglash qobiliyatini rivojlantiradi.

Modelning amaliy qo'llanilishini ta'minlash uchun bir qator yordamchi vositalar ishlab chiqildi. 75 ta asardan iborat antologiya tuzildi: 25 ta o'zbek xalq ertaklari, 15 ta jahon adabiyoti ertaklari, 20 ta zamonaviy o'zbek yozuvchilarining bolalar uchun hikoyalari va 15 ta axloqiy-tarbiyaviy hikoyalar. Har bir asar uchun pedagogik izoh – tarbiyaviy maqsad, 3 darajali muhokama savollari, ijodiy topshiriqlar va dramatizatsiya variantlari – ishlab chiqildi. 120 sahifali metodik qo'llanma o'qituvchilar uchun tayyor dars ishlanmalari, dramatizatsiya senariyalari va baholash rubrikalarini o'z ichiga oladi. “Ertak sayohatchisi” gamifikatsiya dasturi o'quvchilar motivatsiyasini oshirish uchun ball, unvon va mukofot tizimini joriy etadi [8].

Tajriba-sinov Buxoro viloyatidagi 3 ta boshlang'ich maktabda 2023–2024 o'quv yilida o'tkazildi. 180 nafar 3-sinf o'quvchisi ishtirok etdi: tajriba guruhi (TG) 90 nafar va nazorat guruhi (NG) 90 nafar. TG da “Ertak pedagogikasi” metodikasi, NG da an'anaviy metodika qo'llanildi. Tajriba oldi

diagnostikada ikki guruh o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli farq yo'qligi isbotlangan ($p > 0,05$). Beshta mezon bo'yicha baholash o'tkazildi: axloqiy bilim, emotsional empatiya, axloqiy xulq-atvor, ijodiy fikrlash va o'qish faolligi. Diagnostik instrumentariyning ishonchliligi Kronbax alfa koeffitsienti bilan tasdiqlangan (0,82–0,91) [9].

Tajriba-sinov natijalari metodikaning yuqori samaradorligini isbotladi. TG da umumiy o'rtacha ball 2,50 dan 3,78 ga oshdi (+33,8 foiz), NG da esa 2,52 dan 2,74 ga (+4,3 foiz). Barcha beshta mezon bo'yicha TG va NG o'rtasidagi farq statistik jihatdan yuqori darajada ahamiyatli ($p < 0,001$). Axloqiy bilim 34,8 foizga (Cohen $d = 1,28$), emotsional empatiya 34,2 foizga ($d = 1,32$), axloqiy xulq-atvor 29,2 foizga ($d = 1,12$), ijodiy fikrlash 28,4 foizga ($d = 1,02$) va o'qish faolligi 42,6 foizga ($d = 1,36$) oshdi. Effekt hajmi barcha mezonlarda katta (Cohen $d > 1,0$). Past daraja guruhi 35,6 foizdan 8,9 foizga kamaydi, yuqori daraja guruhi 18,3 foizdan 52,2 foizga oshdi. Oyiga o'rtacha o'qilgan kitoblar soni 1,2 dan 3,8 ga oshdi [10].

Eng yuqori o'sish o'qish faolligi mezonida qayd etildi (+42,6 foiz). Bu natija gamifikatsiya dasturi, ertak antologiyasi va oila hamkorligi dasturining birgalikdagi ta'siri bilan izohlanadi. Oilada ertak soati dasturi natijasida har kuni ertak o'qib beradigan ota-onalar ulushi 26,7 foizdan 68,9 foizga oshdi. Kutubxonaga tashrif chastotasi oyiga 0,8 martadan 2,6 martaga oshdi. Mustaqil ertak to'qa oladigan o'quvchilar ulushi 22,2 foizdan 76,7 foizga yetdi. O'qituvchilarning 93,3 foizi metodikani kelgusi yillarda ham qo'lash niyatida ekanligini va ota-onalarning 86,7 foizi bolalarining xulq-atvorida ijobiy o'zgarishlar sezganligini bildirdi.

Komponentlar bo'yicha samaradorlik tahlili har bir komponentning alohida hissasini aniqladi. Tinglash-muhokama komponenti axloqiy bilim va emotsional empatiya ko'rsatkichlariga eng kuchli ta'sir ko'rsatdi. Dramatizatsiya komponenti emotsional empatiya va axloqiy xulq-atvor mezonlariga bevosita ta'sir etdi. Ijodiy topshiriq komponenti ijodiy fikrlash mezoniga eng katta ta'sir ko'rsatdi. Refleksiya komponenti axloqiy xulq-atvorning amaliy hayotga transferini ta'minladi. To'rtta komponentning sinergik ta'siri – har biri alohida natija bersa, ularning birlashishi kumulyativ samarani yaratishi – korrelyatsion tahlil orqali tasdiqlandi: mezonlar o'rtasidagi korrelyatsiyalar tajriba so'ngida sezilarli kuchaygan.

Modelning moslashuvchanligi turli sharoitlardagi maktablarda qo'llanilishi imkonini beradi. Shahar maktablari uchun raqamli vositalar va multimedia to'liq qo'llaniladi. Qishloq maktablari uchun og'zaki hikoya qilish, dramatizatsiya va qo'lda tayyorlangan materiallar ustuvor ko'yilgan – bu usullar qo'shimcha moliyaviy xarajat talab etmaydi. Differensiallashtirilgan yondashuv qo'llanilgan: yuqori daraja guruhi uchun murakkab topshiriqlar, o'rta daraja guruhi uchun standart reja va past daraja guruhi uchun soddalashtirilgan materiallar. Gender xususiyatlari hisobga olingan: o'g'il bolalar uchun sarguzasht ertaklari, qiz bolalar uchun munosabatlar haqidagi hikoyalar ko'proq jalb etilgan.

Oila hamkorligi dasturi modelning muhim ijtimoiy komponenti sifatida ishlab chiqildi. Tadqiqotning dastlabki natijalari ota-onalarning 40 foizi umuman ertak o'qib bermasligini ko'rsatgan edi. "Oilada ertak soati" dasturi doirasida har oyda ota-onalar uchun seminar o'tkazildi, har haftada Telegram guruhiga ertak tavsiyasi yuborildi va har chorakda oila ertak kechasi tashkil etildi. Natijada har kuni ertak o'qib beradigan ota-onalar ulushi 26,7 foizdan 68,9 foizga oshdi. Bu natija oila muhitining bolaning axloqiy-ma'naviy rivojlanishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatishini va maktab-oila hamkorligi metodikaning samaradorligini sezilarli oshirishini isbotlaydi.

Korrelyatsion tahlil tajriba so'ng natijalarida mezonlar o'rtasidagi bog'liqliklarning kuchayganligini ko'rsatdi. Axloqiy bilim va emotsional empatiya o'rtasidagi korrelyatsiya $r=0,72$ dan $r=0,84$ ga, empatiya va axloqiy xulq-atvor o'rtasidagi korrelyatsiya $r=0,76$ dan $r=0,88$ ga, ijodiy fikrlash va o'qish faolligi o'rtasida $r=0,64$ dan $r=0,82$ ga oshdi. Bu korrelyatsiyalarning kuchayishi axloqiy-ma'naviy tarbiyaning turli komponentlari bir-birini kuchaytirishini va modelning yaxlit tizim sifatida ishlashini isbotlaydi. Bolalarning axloqiy bilimi oshganda empatiyasi ham oshadi, empatiya oshganda xulq-atvori yaxshilanadi – bu ijobiy spiral effekti yaratilgan.

Metodikaning iqtisodiy samaradorligi alohida ta'kidlanishi lozim. Takomillashtirilgan metodika qo'shimcha moliyaviy xarajat talab etmaydi va mavjud o'quv resurslari asosida amalga oshiriladi. Metodik qo'llanma va antologiya bir martalik tayyorlanib, ko'p yillar qayta ishlatilishi mumkin. Dramatizatsiya uchun maxsus jihozlar kerak emas – qo'l kuklalar qog'ozdan tayyorlanadi. Gamifikatsiya dasturi qog'oz sertifikatlar asosida ishlaydi. Bu xususiyat metodikaning ayniqsa qishloq maktablarida keng qo'llanilishi imkonini beradi. Metodikani keng miqyosda tatbiq etish uchun bosqichma-bosqich strategiya belgilangan: birinchi yilda Buxoro viloyatida, ikkinchi yilda qo'shni viloyatlarda va uchinchi yilda butun respublika bo'yicha joriy etish rejalashtirilgan.

Xulosa va Takliflar

Ishlab chiqilgan “Ertak pedagogikasi” innovatsion modeli boshlang'ich sinflarda hikoya va ertaklardan foydalanish metodikasini tubdan takomillashtirish imkonini beradi. To'rtta komponentli model (tinglash-muhokama 30 foiz, dramatizatsiya 25 foiz, ijodiy topshiriq 25 foiz, refleksiya 20 foiz) an'anaviy passiv usullarni faol, ijodiy va tarbiyaviy jihatdan samarali metodika bilan almashtiradi. Tajriba-sinov natijalari barcha beshta mezon bo'yicha statistik jihatdan ahamiyatli va amaliy jihatdan sezilarli ijobiy ta'sirni isbotladi (Cohen $d=1,02-1,36$). Model qo'shimcha moliyaviy xarajat talab etmaydi, turli sharoitlardagi maktablarga moslashtirilishi mumkin va o'qituvchilar, o'quvchilar hamda ota-onalar tomonidan yuqori baholangan. Metodikani keng miqyosda joriy etish uchun o'quv dasturlarini yangilash, o'qituvchilar malakasini oshirish va oila hamkorligi dasturlarini tashkil etish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lickona T. Educating for Character. – New York: Bantam Books, 1991. – 478 p.
2. Egan K. Teaching as Story Telling. – Chicago: University of Chicago Press, 1986. – 130 p.
3. Zinkevich-Yevstigneeva T.D. Praktikum po skazkoterapii. – Sankt-Peterburg: Rech, 2000. – 310 s.
4. Bettelheim B. The Uses of Enchantment. – New York: Vintage Books, 1976. – 328 p.
5. Zipes J. Creative Storytelling. – New York: Routledge, 1995. – 220 p.
6. Torrance E.P. The Torrance Tests of Creative Thinking. – Bensenville: Scholastic Testing Service, 1974. – 58 p.

7. Bruner J.S. Actual Minds, Possible Worlds. – Cambridge: Harvard University Press, 1986. – 222 p.
8. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 160 b.
9. Cronbach L.J. Coefficient Alpha and Internal Structure of Tests // Psychometrika. – 1951. – Vol. 16. – P. 297–334.
10. Cohen J. Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences. – 2nd ed. – New York: Routledge, 1988. – 567 p.

